

Радина Иванова

ЕЗИКОВА ИГРА ВЪВ „ВСЕЛЕНА“ ОТ СБОРНИКА „УЖ“
НА ДИМИТЪР ВОДЕНИЧАРОВ

Radina Ivanova

LANGUAGE PLAY IN VSELENA FROM UZH – A
COLLECTION OF DIMITAR VODENICHAROV'S
LITERARY WORKS

Abstract: The present article is devoted to the phraseological language play found in *Vselena* from *Uzh* – a collection of Dimitar Vodenicharov's literary works (Vodenicharov is also the author of several other books, including *Phraseological Novel*). By using language play in the text, the author interprets the Biblical themes of creation and Adam and Eve, intertwining the logic of the modern world (with an emphasis on the stereotypes of women) with the logic of the holy book. As a result, there is a clash between the language of today's popular culture and our preconceived notions about the high style characteristic of texts like the Bible.

The analysis focuses on various types of lexical-level language play (i.e. lexical, phraseological and other playful transformations).

The article concludes that, on the one hand, language play is a feature specifically used in the construction of the text under analysis (*Vselena*), on the other hand, it is related to the cognitive mechanisms used by the modern person for its interpretation and his/her abilities to encode and decode a multi-layered text through making associative links based on extensive background knowledge.

Keywords: language play, lexis, citation, precedent texts.

В статията се разглеждат различни прояви на езикова игра (ЕИ) в творбата „Вселена“ от сборника „Уж“¹ на Д. Воденичаров (автор на няколко книги, сред които първият в българската литература роман, съставен изцяло от фразеологизми – „Фразеологичен роман“). Този първи текст задава облика и характера на цялата книга, представя общата идея, специфичната стилистика, както и езиковите механизми и средства, чрез които те се постигат. Във „Вселена“ са концентрирани разнообразни (често преплитачи се) прояви на ЕИ – цитация, игра с фразеология, метафоризация и деметафоризация, метонимизация и деметонимизация, окказионална лексика и окказионална съчетаемост и др. Д. Воденичаров интерпретира библейския мотив за сътворението на света и за Адам и Ева, като умело намесва логиката на съвременния свят (с акцент върху днешните стереотипи за жената) в логиката на свещената книга. Поставянето на единия тип мислене (с характерната лексика и фразеология) в контекста на другия (с присъщата лексика и фразеология) води не само до провокиране и обогатяване на отдавна установени в нашето съзнание асоциации, но и до създаването на нови. Принципите на съпоставяне и противопоставяне на смислово-понятийно и на езиково равнище постоянно се пресрещат. Пародира се както наивният на пръв поглед дискурс на праисторическото време, така и прагматичният мнителен дискурс на днешното. Чрез езиковата игра в крайна сметка се постига един нов прочит на библейския сюжет и на актуалния сюжет на живота ни сега.

Наслагват се три общи асоциации, чрез които се постига идеята на текста: праисторическото време – съвремението ни; праисторическото време – българското съвремие; жената в библейски контекст – стереотип за жената днес. Езиковата игра, основаваща се на асоциацията (Гридина 2008, 2012), чрез редица конкретни прояви и форми, най-разнообразни на лексикално равнище, изгражда посочените общи асоциации.

Предмет на изследването са различни структурни, семантични и структурно-семантични прояви.

¹ Воденичаров 2020: Воденичаров, Д. *Уж*. Благоевград: Бон.

Целта е да се открият, анализират и обобщят проявите на езикова игра, регистрирани в съвременен художествен текст. Залага се на очертаването на тяхното разнообразие, като не се отчита общ брой на случаите и употребите или количествени съотношения. Очаква се лингвистичното ниво на анализ да даде представа за мястото на ЕИ в широк културологичен контекст.

С оглед на това задачата е да се направи анализ на ексцерпирания материал, като се опишат проявите и механизмите на езиковата игра и се класифицират на лексикално равнище.

От лингвистична гледна точка ЕИ е изследвана в публицистичния стил (Цонева 2000, 2005; Гецов 2000 и др.), в рекламните текстове (Курганова 2004; Бонджолова 2015 и др.), в художественния стил (Леонидова 1991; Недялкова 1991; Бонджолова 1993; Гридина 2008; Денчева 2023 и др.). Има проучвания върху проблемите около ЕИ при превод на чужд език (Влахов и Флорин 1990; Демиркова 2021 и др.).

В статията се приема схващането, че езиковата игра е съзнателно и целенасочено нарушаване на установените езикови норми с цел постигане на определено естетическо въздействие, експресия, комичен ефект. Тя се определя като творческа изява на езиковата личност (Санников 1999; Гридина 2008, 2012; Цонева 2000; Бонджолова 2017; Благоева 2006; Денчева 2023).

Езиковата игра според Т. А. Гридина поражда особен ефект, предопределен от редица обстоятелства, най-важните сред които са: 1) използване на средства за изразяване на определено съдържание с различна употреба от установената в нормата или обективизиране на ново съдържание, с промяна или запазване на утвърдената форма; 2) неканонична употреба или комбинация от езикови средства; 3) съзнателно производство на „дефектна“, необичайна употреба на езикови единици; 4) езикова компетентност на адресата (Гридина 2008).

Днес се говори за форми на езиковата игра. Като такива в съвременната публицистика Л. Цонева определя оказионалните думи, оказионалната съчетаемост, метафората, каламбура, играта с фразеологията, цитацията, играта с графиката (Цонева

2000). Говори се също за варианти на езикова игра. Като такива В. Бонджолова, изследвайки рекламни тестове, определя цитацията, играта с фразеология, метафоричната номинация, играта със синтагматиката, окازیоналното словотворчество и играта с графиката върху рекламни текстове (Бонджолова 2015: 66).

Текстът на „Вселена“ е специфичен, с много, често преплитачи се, прояви на ЕИ. В рамките на четири страници се откриват **цитация, игра с фразеология, метафоризация, деме-тафоризация, метонимизация, деметонимизация и игра със синтагматиката.**

В творбата на Д. Воденичаров **цитация** се появява нееднократно, като тя е в основата и на изграждането на цялостния текст. Цитацията е свързана с текстови реминисценции, често без да се посочва източникът (Бонджолова 2015: 66). Това са текстове, които са значими за дадена личност в познавателно и емоционално отношение (Караулов 1987: 216). ЕИ се получава, когато те са добре познати на адресата, и се открива различна тяхна интерпретация, друга гледна точка, която предлага нещо ново. Често включването на широко известни цитати подсилва комическия ефект и иронизацията (Бонджолова 2015). В този смисъл А. Димова разглежда използването на вицовете като прототекстове (Димова 2006: 149).

Чрез употребата на широко известни цитати (директни цитирания или трансформирани цитати) Д. Воденичаров успява да представи по интересен начин библейския мотив за сътворението на света, като го преплита със съвременния морал и с ценностите на днешното общество. Като прототекстове в творбата са използвани Библията и редица популярни вицове (основно, но и не само на библейска тематика). Изборът им не е случаен. От една страна, Библията и библейските произведения „имат изключително важно значение в духовната и езиковата история на християнските народи“ (Вътов 2002: 15). Светът на Библията е „едновременно естествен и свръхестествен, стародавен и съвременен“ (Шиваров 1995: 7). От друга страна, анекдотът² е особено

² За целите на изследването термините *виц* и *анекдот* се употребяват със синонимно значение.

на фолклорна форма, която е популярно и обичано средство за общуване, развлечение и отмора (Станоев 2005: 13), също така вицът представя манталитета, мисленето, морала и общуването на съвременния човек (Станоев 2005: 14).

Сблъсъкът между асоциациите, които се пораждат у читателя от преплитането на високия и сериозен библейски стил със „смеховата традиция“ на вица и неговия комичен, често иронизиращ език, водят до съществена промяна на смисъла на прототекстовете. Ето защо цитацията на анекдоти намира своето съвсем естествено проявление в художествената литература (особено в хумористичните жанрове) и конкретно у Д. Воденичаров.

Анализът на ексцерпирания материал показва, че използването на прототекстове често се съвместява с други прояви на ЕИ и по този начин се изграждат по-сложни и дълбинни структури. В творбата се наблюдава директно цитиране на Библията (констатиран е един случай), на популярни изказвания на известни личности (установена е една употреба: *Когато нещата отиват по дяволите, не отивай с тях* – изказване, свързано с името на Е. Пресли) и на различни анекдоти (открити са повече от десет цитирания на популярни вицове).

Особен интерес от лингвистично гледище представлява следният случай: *Новото същество, наречено жена, беше вече в пълния си блясък – Рай за очите, Ад за душата, Чистилище за кесията*. В контекста за сътворението на света вмъкването на конкретния виц, в който се обиграват библейските мотиви за рая и ада (за плътското и духовното), води до подчертаване на днешния материализъм и извежда на преден план стереотипа за жената като прахосник, който умее да се възползва от партньора си. Изборът на вица е оправдан и от употребата на лексемата *чистилище* мн. няма, ср. Книж. Според вярванията на католиците – място в задгробния свят, където душите на не много грешните са подложени на изкупителни страдания, преди да отидат в рая, която е изпълнена с ново съдържание ‘чистя, изпразвам, харча, изхарчвам’ **Лексемата** принадлежи към пасивния лексикален пласт и се характеризира с религиозен оттенък. През последните

десетилетия обаче е многократно подлагана на различни метафоризации в медиите и пресата. Не е случайна и употребата в близък контекст на фразеологизма *в пълния си блясък*. Лексемата *блясък* в прякото си (основно) значение генерира ново значение на думата *чистилище*. На словообразователно равнище дериватът *чистилище* се свързва с глагола *чистя*, който споделя обща сема с *блясък* – ‘правя да свети’. Освен това двете думи могат да влизат в синтагматични отношения – *чистя до блясък*. По този начин, като преплита няколко отделни прояви – цитация, игра с фразеологията, игра със синтагматиката и игра със семантиката, авторът изгражда многопланова ЕИ.

Във „Вселена“ се наблюдава и трансформирано цитиране. Наблюдават се повече от десет трансформации на прецедентни текстове (Библията и популярни анекдоти), които са контекстно обусловени и често се съвместяват с други игрови прояви при изграждането на по-сложни структури, както личи в анализирания материал. Намек, препратка към *Първа книга Мойсеева – Битие* откриваме в следните случаи: (...) една змия ѝ сподели на жената диета с една ябълка. Изяде жената тази ябълка (...); (...) но и за Него беше вече късно; Господ забранил браковете между роднини и др. В текста авторът често прибегва до цитация на популярни вицове с религиозна насоченост. Констатирани са повече от десет цитации. Такъв е случаят в *Коя друга, ако не българка, гола и боса, само с една ябълка, ще ти вярва, че се намира в рая*. Самият анекдот представлява интересна комбинация от игрови прояви. Фразеологизмът *гол и бос (бос и гол)*, разг. Много беден в контекста на библейския сюжет може да бъде възприет в своето свободно значение ‘без дрехи и без обувки’, т.е. наблюдава се дефразеологизация. Същото се отнася и до израза *намирам се в рая*, който в контекста за сътворението на света и райската градина се възприема демеафоризирано (в пряк смисъл), с номинативното значение. Сходна игрова проява, изградена върху същия библейски сюжет, е използвана и в откъса: *Адам пък се усети щастлив, че няма тъща, и това подсказваше, че все пак живее в рая*. (Виц прототип – *Тате, как се е казвала тъщата на Адам? – Нека се изразя така, моето момче – Адам е нямал тъща. Той*

е живял в рая.) Интересното в този случай е намесването и на стереотипа за жената (по-конкретно на тъщата) като източник на проблеми, нещастие, което напълно оправдава акомодирането му във „Вселена“.

Сходна е ЕИ и в *Като я направи Господ жената, засмя се, махна с ръка и каза: Нищо, ще се гримира.* (Виц прототип – *И като създаде Господ мъжа, въздъхна доволен от себе си и започна да създава жената. Като я завърши, погледна я, намръщи се, погледна я отново, пак се намръщи, махна с ръка и си каза: – Нищо, ще се гримира!*). Разговорният фразеологизъм (кинема) *махвам/махна <с> ръка на нещо или на някого.* Разг. Преставам да се интересувам от някого или нещо, преставам да се грижа, да се старая да постигна нещо или изпадам в безразличие към някого или нещо силно контрастира с библейския сюжет и с представата за Господ. Абсурдът е подсилен и от намека за съвременните разбирания за красота – гримът като средство за постигане на изящество и хубост; физическата красотата като задължителна и възвишена, макар и изкуствено постигната. Друга интересна употреба е репликата на Ева към Господ: (...) *дали има бог, един Господ знае.* Никой не знае дали има бог, и самият Господ, който е пред нея. Ева не вярва, че той съществува, и оспорва неговата сила. Вицът, който е обект на трансформация, гласи: – *Отче, дали има Бог? – Един Господ знае...*

Използването на цитация във „Вселена“ провокира у читателя редица асоциации. Така творбата отвежда към високия стил и сериозността на свещените текстове, докато в същото време вниманието на адресата е насочено към развлекателните анекдоти. По този начин въз основа на контраста между библейското начало и високата ценностна система и днешния модерен свят авторът изгражда нови допълнителни смисли и контекстови връзки.

Друга проява на езикова игра, която присъства във „Вселена“, е **играта с фразеологията**³. Тя може да бъде реализирана

³ В работата се приема широкото схващане за фразеологията (вж. повече по въпроса за обхвата на фразеологията у К. Ничева, Ст.

както с непроменени фразеологизми (и/или паремии), така и с трансформирани⁴ фразеологизми (и/или паремии). При използването на непроменени фразеологизми обикновено се открива лексема стимул (Бонджолова 2015), която в даден контекст провокира двупланово възприемане на целия фразеологизъм или на един компонент (или няколко компонента) от състава му. Д. Генова разглежда двузначността като семантично, синтактично и прагматично свойство на езика (Генова 2011, с. 98). Трансформирани са тези ФЕ, които са претърпели изменения в материалната форма и/или в съдържателната страна.

Промените в структурата на фразеологизмите могат да бъдат от различно естество. В състава на ФЕ е възможна **замяна на компонент**. Такава се открива на няколко места в творбата, като особено интересен е следният откъс: *Не ми говори така! – ядоса се нашият Дядо Господ – **Ти си гледай твоето господство**, из твоя район на Вселената*. Тук ясно се открива прототипът⁵ *гледай си работата* Разг. Глей си работа. Простонар. 1. Грубо. Не се меси в работи, които не те засягат, не проявявай излишно любопитство към чужди работи. Замяната с лексемата *господство* е контекстно обусловена и конкретизира значението на изходния фразеологизъм. ЕИ обаче е доразвита и от допълнително вмъкнатото определение, *из твоя район на Вселената*, което всъщност разширява структурата на изходната ФЕ. Както се вижда, авторът контаминира две прояви на езикова игра – **замяна на компонент** и **добавяне на компонент**. Ефектът от комбинацията е подсилен

Калдиева-Захаријева и др. (Ничева 1987; Калдиева-Захаријева 2013). Разглеждат се примери със същински фразеологични единици и с пословици и поговорки.

⁴ В Речник на лингвистичните термини О. С. Ахманова дефинира трансформацията като „един от методите за пораждање на вторични езикови структури, състоящ се в закономерното изменение на основните модели (ядрени структури)“ (Ахманова 1966, с. 480).

⁵ Прототипите на фразеологизмите (разбирани в широк смисъл) са от източниците, посочени в края на работата.

и от употребата на простонароден фразеологизъм в контекста на библейската тематика, предполагаща друг регистър.

Структурата на ФЕ, както стана видно, може да бъде **допълнена**, разширена с един или няколко компонента. Например *Тук има вода – отвърна Господ – има земя. Ще правя човек. (...) А ако пък **излезе наистина човек** от него?*. Прототипът *Ставам/излизам човек* 1. Започвам да водя добър и почтен живот, да се трудя; 2. Преуспявам, издигам сее разширен с уточняващото наречие *наистина*, чрез което се иронизира мотивът за сътворението на човечеството, като вниманието на читателя се насочва към неувереността на Господ в собствените му умения.

Фразеологизмите могат да бъдат възприети като свободни словосъчетания, т. нар. **буквализация**. Тя е характерна за фразеологичните единства (ФЕ с ясна вътрешна форма), но не се ограничава само до тях (вж. Денчева 2023) и е породена от контекста, в който са употребени, както и от сблъсъка на асоциациите, възникващи у адресата. Например *Господ се усети съвсем несигурен, когато Ева го попита той ли е **сложил рога на дявола***. Фразеологизмът *слагам рога на някого* е употребен като свободно словосъчетание със значение ‘създавам, сътворявам, надарявам някого с рога’. В свободно значение е употребен и изразът *пътят за рая минава през ада – Оттук нататък поради ремонт **пътят за рая ще минава през ада***. ЕИ в конкретния случай е усложнена чрез намесването на стереотипа за съвременното българско ежедневиe – вечните ремонти по пътищата, в библейския контекст.

Възможна е и **контаминация** от два или няколко променени фразеологизъма. В самото начало на творбата авторът по интересен начин преплита образите, залегнали във фразеологизмите *идвам от Марс* и *падам от Марс* – *Аз съм от Марс, паднах на Земята, защото обърках спирката*. Първата ФЕ е претърпяла замяна на глаголния компонент, като значението е буквализирано. Втората ФЕ е с обновена рекцията на глаголния компонент. По този начин, като резултат от причинно-следствените връзки между прякото, свободно значение на изходния ФЕ и на тран-

сформирания ФЕ, се „оживява“ образът, залегнал в тяхната основа – падането като реално осъществено действие.

Езиковата игра може да се реализира и чрез употребата на **непроменени** фразеологизми. Пример за такава проява на ЕИ е включването на непроменени ФЕ в нетипичен контекст (като се получава абсурд). Похватът е често използван в творбата „Вселена“. Например *Защо го правиш (...) ? Нашият Господ каза: е за този, дете клати гората*. Прави го напразно, т.е. фразеологизмът е употребен в своята установена в езика структура и значение, но семантиката му е разколебана, тъй като може да бъде възприет и като ‘прави го за себе си’, понеже Господ е този, който клати гората. ЕИ в случая се основава и на сблъсъка на високия библийски стил със стилистичните особености на разговорния език.

Отличителна проява на ЕИ във „Вселена“ е **strupването** на няколко фразеологизма в близък контекст и/или в контактна позиция. Струпването на фразеологизми, което може да представлява градация (чрез фразеологизми синоними) или да изпълнява надграждаща функция, която продължава фабулата и сюжета на текста.

Синонимна употреба на фразеологизми с цел градиране на образа се открива в следните откъси: *На Господ му се беше подпалил фитилът, избили му бяха чивиите, беше му дошло до гуша; (Адам) загуби ума и дума (...) започна да ръмжи като уловен вълк. Идеше му да се пръсне от яд*. В посочените примери играта е подсилена и от сблъсъка на стилове – употреба на разговорни фразеологизми в контекста на нетрадиционния пре-разказ на библийския сюжет.

Струпването на фразеологизми, както бе посочено, може да надгражда, да продължава фабулата и сюжета на текста. Подобна проява се констатира в: *Беше му дошло до гуша. Кръстосваше шпаги с някакъв друг Господ, не земния*. В конкретния пример отново се наблюдава сблъсък на стилове, тъй като в контактна позиция са употребени разговорен фразеологизъм и книжовен фразеологизъм.

Езиковата игра може да се основава и на **намек за фразеологизъм**. При тази проява на ЕИ се използва самият образ и/или семантиката на фразеологизма прототип. Например *Защото създаването на Рая се беше получило **добре, много добре, прекалено добре и трябваше да се уравни***. Трябваше някой да *дърпа надолу*. Само *българи щяха да свършат тази работа*. Тук лесно можем да открием поговорката *много хубаво, не е на хубаво*. ЕИ в случая е разгърната и усложнена, тъй като авторът преплита две отделни прояви – от една страна, намек за ФЕ, от друга страна, в контактна позиция е използвана цитация на виц. (Прототип – *Защо в ада пред казана на българите няма пазач? – Защото, ако някой тръгне да излиза, другите сами го връщат обратно!*). Самият виц обиграва стереотипа за характера и мисленето на българина. Интересно е да се отбележи, че този анекдот е обиграван многократно и в езика на медиите). Възможна е обаче и по-различна интерпретация (особено от страна на читателя, непознаващ конкретния виц), при която ЕИ се възприема като авторова и отвежда към асоциации, свързани със стереотипа за българите, които обикновено заемат последни места в някои световни класации.

Друга проява на езикова игра е **метафоричната употреба на лексикални единици**. Проява на ЕИ, отбелязва В. Бонджолова, са непреките, или вторични, номинации, които най-често представляват метафоричен пренос (Бонджолова 2015: 76). Метафоричният пренос се основава на сравнение между обектите, което води до създаване на особени синонимни отношения, като синонимните вторични значения, посочва Е. Пернишка, са богати на конотации и са експресивно маркирани (Бълг. ЛФ1 2013: 518). Именно наличието на богата образна конотация и експресивност прави подобни лексеми благодатен източник за конструиране на езикова игра. Пример за такава игрова проява, изградена чрез метафоризация, откриваме в: *Жената **сътвори** такъв скандал, че Господ призна, дето не той е **сътворил** света, а обратно*. Интересно в този откъс е, че метафоризацията е „внедрена“ в цитация. (Виц прототип – *Жената му **направи** такъв скандал, вследствие*

на което на Господ му се наложи да приеме, че не той е сътворил жената, а обратното...). Играта се основава на замяната на лексемата *направи* с полисемантичната лексема *сътвори*, която е употребена два пъти в близък контекст с различно значение. По този начин у адресата се постига сблъсък на асоциации. Първоначално адресатът е насочен към ежедневието и произтичащите от него битови проблеми. Във втората си част обаче изказването препраща към библейския мотив за сътворението на света и присъщото му „авторитетно” езиково представяне. По-различно е в: *Уж беше слънчево, но нищо вече не беше ясно*. Тук лексемата *ясно* може да бъде възприета двойко – от една страна, ‘времето е ясно, слънчево, безоблачно’, от друга страна, в цялостния контекст на творбата – ‘нищо не е ясно, нищо не разбирам’.

Метафоризацията на лексеми може да бъде допълнена (разгърната) до степен на абсурд, който се отнася до нравите и бита. Например *Земята е от женски род, защото никой не може да определи възрастта ѝ*. Обиграва се полисемантичността на словосъчетанието *женски род*, означаващо граматическа категория и индивид от женски пол. Тук в основата е стереотипът за тайната за възрастта на жената. Сходен е случаят: (...) *кога Господ ще помоли хората да напуснат земята, защото и други клиенти се интересуват от имота*. Открива се сблъсък на мотива за сътворението на света и днешните модели за манипулация и психологически натиск в бизнеса с имоти.

Интересен е откъсът *Парите, които (Адам) имаше, му стигаха само за еротични сънища*. Положителната форма *имаше* всъщност означава противоположното (т.е. развива се енантисемия). От контекста се подразбира, че Адам няма изобило пари (тъй като сънищата са безплатни).

ЕИ може да се основава и на **деметафоризация**, т.е. да бъде привлечено прякото значение на лексикални единици. Например *Щастието се стовари върху него и той не може да отскочи*. Глаголите *стоварвам* и *отскачам*, употребени в контекста, взаимно се деметафоризират. ЕИ е подсилена и от нарушени логически връзки, тъй като обикновено нещо лошо се стоварва, пада

върху човек – беда, мъка, болка (според теорията за доброто, което е горе, и злото, което е долу). Интересна е и следната част от текста: *Ще го направя аз моя човек. Как иначе ще накажа маймуната за нейните маймунджилъци. Ще я превърна в човек.* Близката употреба на сродните лексеми *маймуна* и *маймунджилъци* препраща към вътрешната форма деривата – ‘проява, постъпка, жест на маймуна’. Излиза, че човекът е наказание за маймуната. По-добре е да си маймуна, отколкото човек.

Друга проява на ЕИ при лексемите е **метонимизация**. Например (...) *и видя, че змията е не само животно, но и колан, портфейл и чантичка.*; *А после една змия ѝ сподели на жената диета с една ябълка.* В посочените примери ЕИ отново е подсилена и от сблъсъка на сюжета за сътворението на света и съвременните стереотипи – възвисяване на материалните блага и физическата красота.

Противоположен процес на метонимизацията, използван при ЕИ в творбите, е **деметонимизация**. Преплитане на деметонимизация с цитация се открива в: *Господ изказа съжаления, че в началото Авраам е родил Исаак, Исаак е родил Яков, но после нещо се объркало и сега жените трябвало да раждат.* Лексемата *родя/раждам*, употребена метонимично в разширено значение ‘Ставам родител, създавам потомство’ библейския цитат, е използвана в близък контекст деметонимизирано, т.е. в своето пряко значение Непрех. За жена, женско животно – претърпявам, преживявам процес на раждане.

Езиковата игра с лексеми може да се основава и на употребата на **сродни думи с различно словообразователно значение**. Например *Уж водеше битката убедително, но не беше победително.* Игровата проява в конкретния пример отново е усложнена. От една страна, авторът си служи с реетимологизация на лексемата *убедително*, от друга страна, използва оказионализма *победително* (който се свързва не само смислово с *убедително*, но и се римува с него). По този начин се постига комичен ефект, изграден на основата на антитеза. По-различна е игровата проява в откъса: *Господ знаеше, че Адам е божие подобие, сега беше ред*

да разбере, че жената е *безподобна*. Тук игровият ефект се подсилва и от принадлежността на едната от сродните лексеми към т.нар. книжни думи (*подобие* Книж. 1. Само ед. Отношение на приблизителна еднаквост между лица, предмети, явления и др. по определени техни качества, свойства; сходство, прилика), и на отрицателната конотация, с която е натоварена, другата лексема, характерна за разговорния стил (*безподобен, -бна, -бно, мн. -бни*, прил. 1. Който няма подобен на себе си; единствен, несравним).

Езиковата игра с лексеми може да бъде разгледана и на **синтагматично равнище**. Неочаквана окازیонална употреба се констатира в хиперболата *Но усещаше, че от този ден нататък пред него се откриват безкрайни невъзможности*. Обикновено пред човек се открива нещо добро *срв. пред теб се откриват нови възможности, перспективи, простори, върхове* и т.н. Моментът на изненада се постига чрез окازیоналното словосъчетание *откриват се безкрайни невъзможности*, в което езиковата игра се основава на подмяна на втория компонент (опорната дума), като е използван антонима „невъзможност“, при който се наблюдава окازیонална морфологична форма – за мн.ч., заради субституираната дума. В случая се наблюдава и нарушаване на логически връзки, което рязко контрастира с предварителната нагласа и очакванията на читателя.

Анализът на ексцерпирания материал от творбата „Вселе-на“ на Д. Воденичаров дава основание да се направят няколко извода.

В първия текст от сборника „Уж“ са концентрирани, съсредоточени всички форми или прояви на ЕИ, открити и анализирани в теоретични и конкретно лингвистични изследвания (с прототекстове, с фразеологизми, с метафори, с метонимия, с окازیонално словотворчество и др.). Особено интересно е, че Д. Воденичаров се позовава на вицове и анекдоти. Те в ролята на прототекстове контрастират на библийския сюжет и проблематика не само в стилистично, но и в конкретно езиково и смислово отношение.

Следва да се отбележи, че позовавайки се многократно на библейския текст за сътворението на света, обигравайки чрез различни средства определени моменти от него, персонажи, отношения, символи, Д. Воденичаров построява цялата „Вселена“. Така ЕИ има не само въздействаща, забавна и интелектуално-артистична, но и текстоизграждаща функция.

ЕИ в творбата е максимално усложнена и уплътнена. Обикновено се съвместяват две или повече нейни прояви. Анализът показва, че цитацията и играта с фразеологията са основни, като често се съчетават с други игрови прояви – метафоризация, деметафоризация, метонимизация, деметонимизация, игра със синтагматиката, окازیонално словотворчество и окازیонална съчетаемост. Това концентриране и наслагване на игрови форми и съответно на асоциации и смисли е характерно за целия текст.

Наблюденията показват, че ЕИ може да се разглежда като вътрешноезиково явление, съществуващо благодарение на връзките между отделните единици в езика, разглеждан като система, но и като екстралингвистично явление, зависещо от социалните, културните и историческите процеси в дадено общество. Съвременната българска проза е богато поле за изследване на ЕИ и нейните прояви. Цялостното и изчерпателно проучване на явлението в този контекст обаче е сложна задача, за която са необходими дългогодишни и задълбочени проучвания.

БИБЛИОГРАФИЯ

Ахманова 1966: О. Н. Ахманова. Словарь лингвистических терминов. Москва: Советская энциклопедия. // Ahmanova 1966: O. N. Ahmanova. Slovary lingvisticheskikh terminov. Moskva: Sovetskaya ntsiklopediya.

Бонджолова 1993: Бонджолова, В. *За някои проблеми на окازیоналното словообразуване в българската научнофантастична литература*. Велико Търново: Проглас, кн. 3, с. 110–111. // Bondzholova 1993: Bondzholova, V. *Za nyakoi problemi na okazionalnoto slovoobrazuvane v*

balgarskata nauchnofantastichna literatura. Veliko Tarnovo: Proglas, kn. 3, s. 110 – 111.

Бонджолова 2015: Бонджолова, В. *Особености на рекламния език и стил. Лексикален аспект.* Велико Търново: „Фабер“. // Bondzholova 2015: Bondzholova, V. *Osobenosti na reklamniya ezik i stil. Leksikalen aspekt.* Veliko Tarnovo: Faber.

Бонджолова 2017: Бонджолова, В. *Вербалните игри в рекламните текстове.* // Bondzholova 2017: Bondzholova, V. *Verbalnite igri v reklamnite tekstove.* <<https://obuch.info/verbalnite-igri-v-reklamnite-tekstove-valentina-bondjolova.html>> [15.06.2023 г.]

Влахов, Флорин 1990: Влахов, С., Флорин, С. *Непреводимото в превода.* София: Наука и изкуство. // Vlahov, Florin 1990: Vlahov, S., Florin, S. *Neprevodimoto v prevoda.* Sofiya: Nauka i izkustvo.

Вътов 2002: Вътов, В. Библията в езика ни. Речник на фразеологизмите с библейски произход. Велико Търново: Слово. // Vatov 2002: Vatov, V. *Bibliyata v ezika ni. Rechnik na frazeologizmite s bibleyski proizvod.* Veliko Tarnovo: Slovo.

Гецов 2000: Гецов, А. *Езикови манипулации в спортната преса.* Велико Търново: Фабер. // Getsov 2000: Getsov, A. *Ezikovi manipulatsii v sportnata presa.* Veliko Tarnovo: Faber.

Гридина 2008: Гридина, Т. А. *Языковая игра в художественном тексте.* Екатеринбург. // Gridina 2008: Gridina, T. A. *Yazkovaya igra v hudozhestvennom tekste.* Ekaterinburg.

Гридина 2012: Гридина, Т. А. Художественный текст как поле языковой игры, с. 101–110. – В: *Уральский филологический вестник. Серия „Психолингвистика в образовании“, № 5, Екатеринбург.* // Gridina 2012: Gridina, T. A. *Hudozhestvenny tekst kak pole yazkovoy igr, s. 101–110.* – In: *Uralyskiy filologicheskiy vestnik. Seriya „Psiholingvistika v obrazovanii“, № 5, Ekaterinburg.*

Денчева 2023: Денчева, Д. *Фразеологизмите в съвременната българска проза.* София: УИ „Св. Климент Охридски“. // Dencheva 2023: Dencheva, D. *Frazeologizmite v savremennata balgarska proza.* Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.

Димова 2006: А. Димова. *Вицът като езиков и културен феномен. Немско-български паралели и контрасти. Преводимост.* В. Търново, 2006. // Dimova 2006: A. Dimova. *Vitsat kato ezikov i kulturen fenomen. Nemsko-balgarski paraleli i kontrasti. Prevodimost.* V. Tarnovo, 2006.

Калдиева-Захаријева 2013: Калдиева-Захаријева, Ст. *Българска лексикология и фразеология. Том 2. Българска фразеология*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“. // Kaldieva-Zaharieva 2013: Kaldieva-Zaharieva, St. *Balgarska leksikologiya i frazeologiya. Tom 2. Balgarska frazeologiya*. Sofiya: AI „Prof. Marin Drinov“.

Караулов 1987: Караулов, Ю. Н. *Русский язык и языковая личность*. Москва: Наука. // Karaulov 1987: Karaulov, Yu. N. *Russkiy yazk i yazkovaya lichnosty*. Moskva: Nauka.

Кримова-Цветкова, Благоева, Колковска, Пернишка, Божилова 2013: Кримова-Цветкова, Л., Благоева, Д., Колковска, С., Пернишка, Ем., Божилова, М. *Българска лексикология и фразеология. Т 1*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2013. // Krumova-Tsvetkova, Blagoeva, Kolkovska, Pernishka, Bozhilova 2013: Krumova-Tsvetkova, L., Blagoeva, D., Kolkovska, S., Pernishka, Em., Bozhilova, M. *Balgarska leksikologia i frazeologia. T 1*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 2013.

Леонидова 1970: Леонидова, М. Индивидуално използване на фразеологични единици в езика на писателя. – ИИБЕ, т. 19, с. 483–491. // Leonidova 1970: Leonidova, M. *Individualno izpolzvanе na frazeologichni edinititsi v ezika na pisatelya*. – ИИБЕ, т. 19, с. 483–491.

Недялкова 1991: Недялкова, Н. Оказионализми в съвременната българска проза. – В: Език и литература, кн. 5, с. 48 – 55. // Nedyalkova 1991: Nedyalkova, N. *Okazionalizmi v saremennata balgarska proza*. – In: *Ezik i literatura*, kn. 5, s. 48 – 55.

Ничева 1987: Ничева, К. *Българска фразеология*. София: Наука и изкуство. // Nicheva 1987: Nicheva, K. *Balgarska frazeologiya*. Sofia: Nauka i izkustvo.

Ничева 1993: Ничева, К. Нов фразеологичен речник на българския език. София: УИ „Св. Климент Охридски“. // Nicheva 1993: Nicheva, K. *Nov frazeologichen rechnik na balgarskia ezik*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.

Ничева, Спасова-Михайлова, Чолакова 1974: Ничева, К., Спасова-Михайлова, С., Чолакова, Кр. Фразеологичен речник на българския език. Том 1, София: БАН. // Nicheva, Spasova-Mihaylova, Cholakova 1974: Nicheva, K., Spasova-Mihaylova, S., Cholakova, K. *Frazeologichen rechnik na balgarskiya ezik. Tom 1*, Sofia: BAN.

Ничева, Спасова-Михайлова, Чолакова 1975: Ничева, К., Спасова-Михайлова, С., Чолакова, Кр. Фразеологичен речник на българския език. Том 2, София: БАН.

гарския език. Том 2, София: БАН. // Nicheva, Spasova-Mihaylova, Cholakova 1975: Nicheva, K., Spasova-Mihaylova, S., Cholakova, K. Frazеologichen rechnik na balgarskiya ezik. Tom 2, Sofia: BAN.

Санников 1999: Санников, В. З. *Руский язык в зеркале языковой игры*. Москва. // Sannikov 1999: Sannikov, V. Z. *Ruskiy yazk v zerkale yazkovoy igr*. Moskva.

Станоев 2005: Станоев, Ст. *Вицът и неговите послания*. София: АИ „Марин Дринов“. // Stanoev 2005: Stanoev, St. *Vitsat i negovite poslaniya*. Sofia: AI“Marin Drinov“.

Тенчева 2012: Тенчева, Б. О специфике языковой игры на функциональном уровне (на материале русского, немецкого и болгарского языков). Пловдив: „Научни трудове“, том 50, кн. 1. // Tencheva 2012: Tencheva, B. O spetsifike yazkovoy igr na funktsionalnom urovne (na materiale russkogo, nemetskogo i bolgarskogo yazkov). Plovdiv: “Nauchni trudove“, tom 50, kn. 1.

Цонева 2000: Цонева, Л. *Езиковата игра в съвременната публицистика*. Велико Търново: Фабер. // Tsoneva 2000: Tsoneva, L. *Ezikovata igra v savremennata publitsistika*. Veliko Tarnovo: Faber.

Шиваров 1995: Шиваров, Н. Речник на библейските символи. София: Нов човек. // Shivarov 1995: Shivarov, N. *Rechnik na bibleyskite simvoli*. Sofia: Nov chovek.

Demirkova 2021: Demirkova, R. Playing on sounds/letters and senses: the challenge of translating phraseological wordplay from English into Bulgarian. (pp. 59-71). In: *Buletin Ştiinţific, Fascicula Filologie, Seria A*, vol. XXX.

Genova 2011: Genova, D. 2011. *Studing Humour Seriously*. Veliko Turnovo: Faber.

Електронна справочна литература (онлайн речници)

РБЕ: Речник на българския език. София: Изд. на БАН. // RBE: *Rechnik na balgarskiya ezik*. Sofia: Izd. na BAN. <<http://ibl.bas.bg/rbe/>> [30.11.2023]

<http://ibl.bas.bg/infolex/idioms.php>[30.11.2023]

<https://www.bgjargon.com/>[15.11.2023]

<https://frazite.com/>[25.11.2023]